

УДК 17.035.3:37.018

*Ольга Бутенко,
аспірант, викладач кафедри теорії
і методик дошкільної освіти
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

РОДИНА ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИХОВАННІ ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРІ

У статті висвітлюється роль родини у вихованні в дітей шанобливого ставлення до батьків, зокрема до матері.

Ключові слова: родинне виховання, шанобливе ставлення до матері.

В статье освещается роль семьи в воспитании у детей уважительного отношения к родителям, в частности к матери.

Ключевые слова: семейное воспитание, уважительное отношение к матери.

In the article the role of family is examined in education for the children of deferential attitude toward parents, in particular to the mother.

Keywords: domestic education; deferential attitude is toward a mother.

*Діти любі, – каже мати,
Треба старших шанувати!
То дасть Господь всього світа
Вам прожити довгі літа.
Варт пошани сивий волос,
І старий тихенький голос,
І тим зморшкам придивіться,
Станьте ближче, поклоніться!*

Олександр Білоусенко

Сучасний стан розвитку нашого суспільства висуває перед системою освіти та виховання підростаючого покоління все нові та нові вимоги. І це зрозуміло, адже навчально-виховний процес має бути динамічним, а не стереотипним для всіх часів. Однак, існують принципи та добродійності людського життя, які залишаються незмінними та незаперечними протягом усієї історії розвитку людської цивілізації. Незаперечним є той факт, що однією із найважливіших заповідей людського життя споконвіку залишається пошана та любов до батьків.

Дослідники наголошують, що родинна атмосфера, маючи величезні виховні можливості, здійснює більший вплив на дитину, аніж будь-які соціальні освітні заклади. Саме з сім'ї починається формування духовно-моральної особистості, а пріоритетами життя молодой людини стають здебільшого ті, що винесені нею з раннього дитинства. Цінності, норми, уявлення, закладені в дитинстві, багато в чому визначають життєвий шлях людини, формують її життєву позицію. Тож неможливо успішно вирішити завдання виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків без взаємопроникнення суспільного і родинного виховання.

Мета пропонованої статті – висвітлити роль родини у вихованні у дітей шанобливого ставлення до батьків, зокрема до матері.

Для сучасного дошкілля досить гострою залишається проблема родинного виховання, про що свідчать численні праці сучасних дослідників. Різноманітні параметри виховного впливу родини на дитину були головним питанням багатьох досліджень українських та зарубіжних учених. Зокрема до вивчення питань подружніх взаємин зверталися психологи і педагоги І. Бех, Я. Коломінський, В. Семиченко та ін. Питання діяльності інституту батьківства в оновленому українському суспільстві, сутності і закономірностей взаємодії батьків і дітей стали предметом наукових розвідок М. Алексеєва, Т. Алексеєнко, О. Докукіної, З. Зайцевої, К. Журби, О. Киричук, Т. Кочубей, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постового, О. Проскура, О. Савченко, О. Хромової, О. Ярошинської та ін. Моральних аспектів підготовки школярів та молоді до виконання батьківських і материнських функцій торкаються у своїх працях А. Антонова, В. Бойко, Л. Верб, Т. Гурко, З. Зайцева, Є. Ілляна, В. Карпиков, О. Кононко, Р. Лемехова, Д. Луцик, М. Машовець, Г. Чередниченко, С. Шуман та ін.

Опираючись на наукові дослідження, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що благодатним підґрунтям для виховання молодого покоління є батьківська (або родинна) педагогіка, визначальною особливістю якої є багатогранність, поліфонічність та всеосяжність. Ця універсальна педагогіка, ввібравши в себе найкращі надбання минулого та сучасного, залишається «однією з основних форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту, школи, соціального оточення» [3, 78].

Недаремно кажуть, що дитина – чистий аркуш паперу. Вона не народжується моральною чи аморальною, а поступово стає такою залежно від того, у якому середовищі живе і яке дістає виховання. З перших днів від народження дитину виховує все, що її оточує: люди, природа, речі, суспільні явища. Але у всі періоди дитинства і юності, незважаючи на безліч різноманітних впливів, найвідповідальнішою є роль батьків. У зв'язку з цим видатний педагог В.О. Сухомлинський звертається до батьків із такими словами: «Хоч би яка у вас відповідальна і складна, творча робота була на виробництві, знайте, що вдома вас чекає ще відповідальніша, ще складні-

ша, ще тонша робота – виховання людини. Скрізь вас можна замінити іншим працівником – від сторожа на тваринницькій фермі до міністра. А справжнього батька не замінить ніхто!» [4, 412].

Використовуючи в освітньо-виховному процесі найновіші інтерактивні технології третього тисячоліття, ми знову і знову озирасмося до своїх коренів, до традицій, якими здавна жила українська родина. Прихильно ставлячись до сімейного виховання, вважаємо, що воно не може бути повноцінним без використання кращих надбань народної педагогіки. Народна мудрість, історичні факти, художня література стверджують, що саме родинне виховання утверджувало найпочесніший статус батьківської та материнської народної педагогіки. З незапам'ятних часів в українців виник і утвердився погляд на рід і сім'ю як на святиню, а на виховання дітей – як на святий обов'язок батьків. Адже мати і батько знають своїх дітей з першої хвилини появи на світ і починають їх виховувати з першого дня життя. Батьківська педагогіка репрезентує народну мудрість передачі дитині в сім'ї батьками духовного та виробничого досвіду, культури поведінки.

Українська сім'я завжди відзначалася демократизмом, рівноправністю чоловіка і жінки, де панував культ Батька та Матері. Родинні, релігійно-моральні цінності були найвищими цінностями у житті підростаючого покоління. Дітей навчали поважати заповіді батьків і дідів, слідувати традиціям, звичаям і обрядам свого народу. Серед пріоритетних засобів, що містили дієвий потенціал щодо виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків визначалися родинні традиції, шанування предків, авторитет батьків, спільна праця тощо.

Життя переконливо доводить животворчу силу родини у розвитку і вихованні дитини. Головний сенс та мета сімейного життя – виконати місію, дану їй Богом – народжувати й виховувати дітей. Саме сім'я, залишаючись осередком людяності, безкорисливості та мудрості, є важливою школою виховання взаємостосунків між чоловіком і дружиною, між батьком і матір'ю, які мають розвиватися на ґрунті національних і сімейних цінностей, норм і традицій, взаємовпливу особистісних моральних якостей батьків і дітей.

Батьківський приклад, а особливо авторитет – велика сила у формуванні моральності у дітей і підлітків. Пізнаючи світ, дитина оволодіває знаннями, при цьому опирається на думку і судження батьків. Від сім'ї залежить моральне обличчя дитини. Батьки впливають на дітей словом, вчинками, діями, прикладами, привчаннями, навіюваннями, при потребі і примусом, виховують у них любов до людей, формують дитячий характер, загартовують волю: «Приклад ліпше, ніж наука», «Бурчання наскучить, приклад научить», «Добрий приклад кращий за сто слів», – говорить народна мудрість.

Матері і батькові в сім'ї відводилася найвища роль. Діти, на знак глибокої пошани, за народною традицією зверталися до матері та батька

через увічливу форму «Ви». Від батьків підростаюче покоління засвоювало такі поняття, як гідність, честь, людяність. Саме матері і батькові належало формувати у дітей ставлення до себе та до інших людей. А це можливо лише в тих сім'ях, де панують лагідність, взаємна щирість та доброзичливість.

Зрозуміло, що мати – природна вихователька своїх дітей, а батько – авторитет, захисник, годувальник. Але в народних уявленнях результат виховання багато в чому залежить саме від особистості матері, яка завдяки своїй любові може робити дива. «Мати ... перший педагог, від якого розпочався родовід, вихователь та й саме виховання, і її ніким замінити не можна» – наголошує М.Г. Стельмахович [5, 134]. В українській етнопедагогіці побутує багато прислів'їв та приказок, які підкреслюють культ матері, її виховну місію: «Що мама навчить, те й батько не перевчить», «Які кури – така квочка, яка мати – така дочка», «Чого не дала мати, того не купиш і в пана», «Батько розумний, а мати розумніша – ніколи дітей своїх не полише», «До людей по розум, до матері – по серце», «Мамина молитва і з дна ріки врятує, і в горах збереже», «Справжня мати і лає, і карає та від серця не відриває».

У численних етнографічних джерелах, у працях психологів і педагогів знаходимо підтвердження особливого становища жінки-матері в родині. Жінка, впливаючи на всебічний розвиток дітей, споконвіків була берегинею домашнього вогнища, продовжувачкою роду, ростила і виховувала дітей, навчала домашньому господарству дочок, готувала їх виконувати майбутні обов'язки жінки і матері. Від матері йшло тепло та відчуття захищеності. Крім того найактивніший, найсильніший вплив проявляється у сфері духовно-морального виховання, коли в дитини під її впливом розвивається воля і добрі почуття. Ці якості можуть формуватися лише в дітей, що виховуються лагідними, розумними, поміркованими матерями. Недотримання цих традицій у суспільстві і в сім'ї, як правило, до добра не призводило. Народна педагогіка свідчить, якщо дівчинка в перші роки життя була позбавлена материнської любові, ніжності, турботи, то в майбутньому вона буде поганою матір'ю для своїх дітей.

Основним взірцем для дитини є перш за все мати, наділена такими людськими якостями, як любов, доброта, мудрість, відчуття краси, чесність, справедливість, совісність, покаєння і прощення, сердечність, душевність, милосердя, терпіння, інтелігентність, працьовитість тощо. Лише жінка-мати, від якої залежить духовно-моральна основа життя родини, здатна створити в оселі атмосферу душевного спокою та захищеності кожного члена сім'ї («Якщо палає домашній вогонь, значить у домі є хазяйка, жінка, мати», «Якби світом правили матері, ніколи не було б ні воєн, ні зрад, ні нещастя»).

Мистецтво виховання у сім'ї полягає в тому, що моральне багатство твориться взаємостосунками, де щільно переплітаються любов і добро з

суворим обов'язком та працею, з особистим прикладом. Таким прикладом для дитини є перш за все Мати. Поруч з божественним культом Землі, Сонця, Неба та Води серед нашого народу живе віками культ Матері, як носія життя та високої краси. Розмаїта календарна обрядовість звеличує святий образ Матері, яка продовжує і увічне життя на планеті, символізує рідну землю, Батьківщину.

Жінка завжди користувалася повагою в усіх народів. Ще з сивої давнини до нас дійшли пам'ятники і величні храми, збудовані на честь жінки-матері. Образ богині Великої Матері набув поширення ще тоді, коли людина вчилася виготовляти знаряддя праці з необробленого каменю. Українська етнопедагогіка порівнює матір з сонцем, теплом, добром, золотом («Рідної матері слівце – як літнєє сонце»).

За ініціативою Союзу українок започатковано святкування Дня матері. Цей день, безсумнівно, є дорогим для душі, серця і розуму кожної людини. Це стародавнє свято відзначалося ще задовго до впровадження християнства. Наші пращури – дайбожичі – відзначали свято Лади – богині весни, радості, шлюбу, покровительки дівочтва і материнства. Пізніше травень назвали місяцем Матері Божої. День матері припадає на другу неділю травня. У цей день відбувалися богослужіння за здоров'я матерів [3].

Правильне родинне виховання – запорука морального здоров'я дитини. Як свідчить світовий досвід, провідним чинником впливу сім'ї на дитину є її якісні характеристики: ставлення батьків до дитини, гармонійність взаємин між членами родини, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовних цінностей, високий рівень культури. Народна мудрість стверджує: «Як батько ставиться до своїх дітей, так і діти ставляться до своїх батьків». У сім'ї дитину вчать правильному ставленню до свого оточення – до батьків, родичів, знайомих, до суспільства взагалі. Вона пізнає основи життя й поведінки в суспільстві, засвоює моральні та суспільні норми і звички, найважливіші загальнолюдські цінності. Дуже важливо, щоб дитина знаходила у сім'ї любов, розуміння і відповідну допомогу на випадок невпевненості та невдач. Взаємовідносини у родині стають для дитини прикладом для наслідування або ж трагедією дитинства, що в подальшому відобразиться на всьому житті. Адже повсякденні проступки батьків залишать назавжди глибокий слід у дитячій душі.

Так, саме батьки і особлива, ні з чим не зрівняна загальна тональність сімейного життя справляють на вразливу дитячу душу найсильніший вплив. З сім'ї дитина виносить перші враження про навколишній світ, в сім'ї формується свідомість, закладаються моральні устої, прищеплюються культурні навички. Цьому сприяє мікроклімат взаємин дорослих і дітей, теплота, довірливість їхнього спілкування [3].

Дбаючи про те, щоб діти вирости щедрими душею, відчували людське тепло і дарували його іншим, батьки ні на мить не повинні забувати слова великого А.С. Макаренка: «Наші діти – це майбутні батьки і матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти повинні вирости пре-

красними громадянами, хорошими батьками і матерями. Але й це – не все: наші діти – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною. ...Батьки, насамперед ви повинні пам'ятати про велику важливість цієї справи, про вашу велику відповідальність за неї» [1, 255].

Сімейне виховання – важлива складова життя української родини. У дітях батьки продовжують себе. Піклування про розвиток і виховання дитини дає батькам відчуття повноти життя, особистого щастя і власної значущості. Батьки як головні вихователі відповідають перед власною совістю, народом, державою за долю дітей, їх моральну зрілість, вихованість. Держава покладає на батьків обов'язок і відповідальність за виховання дітей, за створення в сім'ї умов для повноцінного фізичного росту і розвитку дитини, формування її інтелектуальних здібностей, моральних якостей, організації життєдіяльності дитини. Батьки повинні добре підготувати дітей до майбутнього життя, сприяти здійсненню певної мети, допомогти їм стати повноцінними щасливими людьми [3].

Про важливість сімейного виховання, свідченням стурбованості міжнародного співтовариства станом родини в усьому світі красномовно свідчить той факт, що Генеральна Асамблея ООН у 1994 році постановила, що 15 травня щорічно буде відзначатися Міжнародний день родини.

Отож, опираючись на наукові дослідження, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що проблема виховання дитини в родині хвилювала людство завжди. Не втратила вона своєї актуальності й сьогодні. На жаль, сучасна українська сім'я сьогодні переживає не найкращі часи. Відчувши на собі усі процеси соціальної корозії кінця ХХ та початку ХІХ ст., вона зазнала глибокої деформації. З кожним роком спостерігається все глибша руйнація усталених морально-етичних норм життєдіяльності родини: зростання нестабільності шлюбу; посилення конфліктності взаємин між подружжям, між батьками та дітьми; зниження народжуваності; ігнорування батьківських обов'язків тощо.

Батьки, як основні суб'єкти виховання, мають зрозуміти, що основною метою виховання має стати формування високоморальної, добропорядної та чесної особистості. Обов'язок батьків – не лише дати життя, а й виховати гідних людей, здатних поважати старших, виявляти доброзичливість, співчуття та милосердя, любов і увагу до батьків.

Будемо сподіватися, що українська родина зможе вижити і духовно відродитися в нелегких умовах сьогодення; що майбутнє – за міцною, дружною, здоровою сім'єю, побудованою на засадах християнських чеснот, національних звичаях, традиціях батьківської педагогіки, де любов між подружжям і родинний обов'язок зливаються в одне.

Досліджувана проблема не висвітлює всіх аспектів родинного виховання. До подальших напрямів вивчення вважаємо за доцільне віднести пошук і конкретизацію шляхів відродження інституту сімейної педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макаренко А.С. Книга для батьків. – К.: Рад. школа, 1978. – С. 255.
2. Постовий В.Г. Сучасна сім'я та її педагогіка. – К., 1994. – 63 с.
3. Родинно-сімейна енциклопедія / Авт. кол. В.М. Благінін, Н.І. Белкін та ін. / За заг. ред. Ф.С. Арвата та ін. – К.: Богдана, 1996. – 438 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – Статті. – С. 412.
5. Стельмахович М.Г. Народне дитинознавство. – К., 1991.
6. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н. Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – 511 с.: іл.